

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Онкович Ганни Володимирівни
на дисертацію **Фіголь Надії Миколаївни «Електронне навчальне
видання як соціокомунікаційне явище»**, представлену на здобуття
наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за
спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство; 27.00.04 – теорія та історія журналістики
(061 – Журналістика, Київ, 2023).

Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Інтеграція України до європейської спільноти передбачає реформування вищої школи, модернізацію професійної підготовки майбутніх фахівців. Набуває значущості проблема підвищення якості освіти, тому що сучасний фахівець має володіти сукупністю компетентностей, які дозволяють йому якісно здійснювати навчання, орієнтоване на майбутню професійну діяльність. Допомагають цьому нові мережеві інформаційні та комунікативні системи, котрі сьогодні – як частина довкілля – впливають на просвітництво, освіту й виховання, складають серйозну конкуренцію школі та університетам. Просування медіа- та інформаційної грамотності – це відповідь на один із викликів глобального інформаційного суспільства. Конкретні прийоми та форми роботи з масово-комунікаційними джерелами дозволяють досягати одночасно навчально-методичних та пізнавально-виховних результатів.

Актуальність дисертаційного дослідження Н. М. Фіголь впливає з його орієнтації на інформатизацію суспільства, поширення дистанційних технологій і сервісів, що посилює інтерес до навчання в електронному навчальному середовищі. Особливо активно дистанційне навчання актуалізувалось у період пандемії Covid-19, коли більшість навчальних закладів багатьох країн змушені були перейти на віддалений режим роботи. В Україні ці чинники значною мірою ускладнились військовими діями та відповідними пов'язаними з ними обставинами й наслідками. Запровадження дистанційної форми навчання змінює процес комунікації, методи, форми навчальної діяльності, а також ролі суб'єктів в електронній комунікації. Відповідно, важливо з'ясувати нові умови комунікації, компетенції та функції, яких мають набувати її суб'єкти – студентство, викладачі, ЕНВ, а також чинники, що впливають на успіх такої комунікації у непрості для України часи пандемії та військової агресії. Крім того, останнім часом швидко збільшується кількість електронних видань (ЕВ), стрімко розвивається індустрія розповсюдження електронної інформації, більш досконалим стає подання інформації на електронному носії, тому пізнання й узагальнення набутого досвіду зумовлює актуальність нашого дослідження.

Чітке виокремлення суб'єктів комунікаційного процесу в електронному навчальному середовищі, їхньої ролі та функцій в епоху глобальної інформатизації суспільства та переходу до навчання онлайн дозволить

НБ У В		
БХ. №	388	
"07"	07	2023 р
Кіл. аркушів	13	

з'ясувати й проаналізувати ефективність комунікації, а також визначити чинники досягнення комунікаційної мети – зробити навчання успішним та результативним. Від набуття нових компетенцій спілкування в електронному навчальному середовищі буде залежати успішність і продуктивність комунікації в дистанційній формі навчання. Комплексна ж характеристика цих компетенцій дасть можливість не лише засвідчити наявний стан справ, а й виділити нові компетенції студентів та викладачів, необхідні для дистанційного навчання.

Отже, тема дисертаційної роботи Н. М. Фіголь «Електронне навчальне видання як соціокомунікаційне явище» є своєчасною, багатоаспектною й актуальною. Зокрема, педагогічний аспект дослідження дав можливість запропонувати теорію новітньої електронної педагогіки, яка базується на засадах класичної та сучасної педагогіки. Електронна педагогіка якраз і є синергією попередніх педагогічних концепцій від біхевіористської, конструктивістської до сучасних напрямів (парагогіка, андрагогіка, хьютагогіка).

На думку дослідниці, саме електронна педагогіка може забезпечити різнорівневий, індивідуальний підхід до навчання, оскільки це може бути реалізовано в різнорівневих тестах, завданнях, у різнорівневому викладі матеріалу, що обумовлено на початку навчального курсу і закладено у структуру ЕНВ. Процес навчання набуває індивідуального, постійного та циклічного характеру: він стає ніби безперервним, оскільки учні / студенти постійно можуть підключатися до мережі для пошуку нової інформації та обміну нею. Навчання стає більш креативним – це фактично творення вже власної інформаційної реальності, а не просто споживання та відтворення знань. Кожний учень / студент створює особисту інформаційну мережу, яка формується відповідно до внутрішніх запитів самого учня, його мотиваційних настанов.

Водночас авторка дослідження акцентує на важливій проблемі сучасної електронної педагогіки – проблемі самоорганізації та самодисципліни кожного окремого учня / студента, який повинен набути вміння самоорганізуватися, увімкнути власну мотивацію, стимул. Таким чином, у моделі електронної педагогіки, представленій авторкою, суб'єктний акцент зміщується з викладача (комуніканта) на учня / студента (комуніката), який стає головним суб'єктом комунікації, і саме від нього більшою мірою залежатиме успішність навчального процесу: процесу накопичення та перероблення інформації.

Аналіз, проведений Н. М. Фіголь, дав можливість різнобічно окреслити об'єкт дослідження – вивчити ЕНВ як складне соціокомунікаційне явище, яке має свої складники (суб'єкти комунікації, комунікаційні зв'язки та обставини, кінцевий продукт – текст); визначити характерні для нього типиформувальні особливості. Ґрунтуючись на наявних соціокомунікаційних схемах та розуміючи унікальність явища ЕНВ, дослідницею створено схему ЕНД, що включає чотирьох комунікаторів (автор, редактор, фахівець із комп'ютерних технологій, читач). Формуючи ЕНВ, потрібно фактично

створити вторинний текст – менш розлогий, з меншою кількістю речень, слів, поділений на смислові блоки; дібрати ілюстративний матеріал, при цьому слід урахувати можливості мультимедіа, відео-, аудіосупроводу, доданої та віртуальної реальностей, що зробить навчальний процес більш наочним, цікавим.

Дисертанткою систематизовано термінологічний апарат, уведено до наукового обігу нові поняття, адже від стандартизації та уніфікації термінології галузі залежить подальший її розвиток, науково-технічний прогрес у цілому. Ми цілком поділяємо думку дослідниці про недоцільність підміни понять, синонімічне використання термінів «електронний підручник», «електронний посібник», «електронний довідник», оскільки це ускладнює комунікацію в науковій спільноті, дезорганізує навчальний процес, не дає адекватного розуміння тих чи інших явищ та процесів.

Аналіз історіографічної бази питання засвідчив, що ЕНВ як нове явище потребує вироблення єдиної концепції. Створення стандарту, який детермінує ЕВ, є значним і незаперечним досягненням органів стандартизації, проте через стрімкий розвиток комп'ютерних технологій і, відповідно, появу нових понять укласти вичерпну класифікацію нині неможливо. Дослідниця висловлює слушну думку, що класифікація ЕВ, зокрема ЕНВ, потребує доопрацювання та доповнення. Зважаючи на особливості сучасного стану розвитку інформаційних технологій, вона має бути укладена за різними критеріями для ясності та чіткості усвідомлення. Ми поділяємо думку Н. М. Фіголь про те, що термінологічний апарат ЕНВ постійно осучаснюється, відтак має бути закріплений у відповідних нормативних документах.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

Наукові положення і висновки, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації, їх вірогідність забезпечено:

– професійним вирішенням автором низки наукових завдань, що сприяло реалізації поставленої мети дослідження, та адекватністю структурно-логічної схеми дослідження визначеній меті: кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний з попереднім і доповнює його;

– використанням широкої джерельної бази за темою дисертації (список використаних джерел – 317 найменувань), здійсненням аналізу робіт вітчизняних авторів (дисертаційних досліджень, авторефератів, публікацій у періодичних виданнях, матеріалів наукових конференцій) і зарубіжних дослідників;

– відповідності предметної спрямованості дисертаційного дослідження паспорту наукової спеціальності 27.00.03 – книгознавство,

бібліотекознавство, бібліографознавство; 27.00.04 – теорія та історія журналістики (061 – Журналістика);

– достатньою географією та кількістю напрямів в апробації отриманих результатів на науково-практичних конференціях, у тому числі й міжнародних.

Наукова новизна отриманих результатів

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше впроваджено й теоретично обґрунтовано нову категорію «електронний навчальний дискурс» і завдяки системному аналізу розкрито його суть, виявлено особливості, визначено складники, роль і значення як різновиду соціального дискурсу.

Уперше здійснено комплексне дослідження ЕНВ як основного складника ЕНД. Зокрема:

- встановлено типологічні, соціокомунікаційні характеристики ЕНВ;
- розроблено термінологічний апарат та класифікацію ЕНВ за різними критеріями;
- запропоновано концепцію ЕНВ;
- закладені основи електронної педагогіки;
- встановлено компетентнісні характеристики та функції суб'єктів комунікації в електронному навчальному середовищі – студента, викладача та ЕНВ;
- визначено інноваційний потенціал ЕНВ як чинника, що докорінно змінює комунікацію в електронному навчальному середовищі
- з'ясовано вплив електронного навчального середовища на комунікаційну діяльність викладачів;
- визначено нові освітньо-комунікаційні можливості учнів і студентів, зумовлені виникненням ЕНВ;
- виявлено особливості сприйняття ЕНВ як засобу соціальної комунікації різними референтними групами: українськими та зарубіжними викладачами та студентами; редакторами та видавцями;
- введено в науковий обіг результати аналізу ЕНВ для загальноосвітніх шкіл, розміщені на платформі Інституту модернізації змісту освіти;
- виявлено та систематизовано особливості редагування ЕНВ для вищої школи.

Вважаємо за доцільне підтвердити новизну наукових результатів дисертаційного дослідження, здійсненого Н. М. Фіголь, яке пов'язане, перш за все, зі змістово-процесуальним забезпеченням процесу творення навчальної книги нового покоління та врахування якого має значний потенціал щодо підвищення якості фахової підготовки майбутніх фахівців новими освітніми явищами. Для подолання наукової проблеми розуміння ЕНВ було запропоновано концепцію ЕНВ, яка складається з таких складників: – змістовий – тематика всього видання, наповнення рубрик

(плашки, гіперпосилання); структурний – структура, рубрикація ЕВ, доповнення аудіо та відео; графічний – специфіка шрифтового наповнення, гама кольорів, розмір компонентів. Для створення успішного ЕНВ потрібна синергія усіх складників. При цьому, враховуючи специфіку ЕНВ, особливо виділяються структурний та графічний складники, які суттєво важливі, адже впливають на зорові та слухові рецептори сприйняття інформації, що активно задіяні в ЕНВ.

У дисертації представлено ідеї, концепції та результати особистих розробок автора. Дисертацію, автореферат, опубліковану монографію виконано здобувачем самостійно.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях

Основні наукові положення і висновки дисертації висвітлено у 50 наукових працях: 1 одноосібній монографії та 2 зарубіжних, колективних монографіях, 4 навчальних посібниках, 7 статтях Web of Science, 23 статтях у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 2 працях у зарубіжному науковому виданні та 11 матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій становить близько 20 обл.-вид. арк.

Кількість публікацій, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів». Зазначені публікації сповна висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Грунтуючись на наявних соціокомунікаційних схемах та розуміючи унікальність явища ЕНД, дослідницею створено схему ЕНД, що включає чотирьох комунікаторів (автор, редактор, фахівець із комп'ютерних технологій, читач).

Результати дисертаційного дослідження обговорено на наукових конференціях різних рівнів: Основні теоретико-методологічні положення і результати проведеного дисертаційного дослідження були представлені на міжнародних конференціях: «Наукова школа ім. Р. Іванченка» (Київ, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2021, 2022), Міжнародній науково-методичній конференції «Медіасфера та медіаосвіта: специфіка взаємодії в сучасному соціокультурному просторі» (Республіка Білорусь, 2014, 2015, 2016), XXI, XXII, XXIII Міжнародних науково-практичних конференціях із проблем функціонування і розвитку української мови (Київ, 2014, 2015, 2016), «Мова і культура» (Київ, 2021). Міжнародні круглі столи «Медіаосвітні технології у навчальному процесі» (Київ, 2021, 2023).

Практичне значення дисертаційної роботи

Базові положення і результати дослідження, що є важливими для розуміння ЕНД, особливостей підготовки, редагування ЕНВ можуть бути впроваджені редакціями та видавництвами, що готують до виходу у світ ЕНВ

різноманітної тематики та усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів (для молодшої, середньої, старшої школи, закладів вищої освіти (далі – ЗВО)), розробниками нових державних стандартів з видавничої справи. Матеріали можна також використати для розроблення курсу лекцій, навчальних посібників, методичних вказівок зі спецкурсів із редагування, лінгвістики тексту, мови, практичної стилістики у ЗВО спеціалізації «Видавнича справа та редагування», а також для проведення дослідницьких курсових, дипломних робіт, магістерських дисертацій. Висновки повністю відповідають сформульованим завданням, змісту роботи та впливають з її основних положень. Дисертантка стисло формулює основні результати дослідження, які викладено й в авторефераті. На наш погляд, найбільш цінними є ті висновки, котрі стосуються: типоформувальних, соціокомунікаційних характеристик ЕНВ; термінологічного апарату ЕНВ за різними критеріями; основ електронної педагогіки; компетентнісних характеристик та функцій суб'єктів комунікації в електронному навчальному середовищі – студента, викладача та ЕНВ; інноваційного потенціалу ЕНВ, що докорінно змінює комунікацію в електронному навчальному середовищі; нових освітньо-комунікаційних можливостей учнів і студентів, зумовлених виникненням ЕНВ; сприйняття ЕНВ як засобу соціальної комунікації різними референтними групами: українськими та зарубіжними викладачами та студентами; редакторами та видавцями; особливостей редагування ЕНВ для вищої школи.

Теоретичне значення дисертаційної роботи

Теоретичне значення дослідження полягає в інноваційному погляді на ЕНД як на соціокомунікаційне явище і застосуванні відповідного соціокомунікаційної реальності дослідницького інструментарію. Зокрема, розроблено соціокомунікаційну концепцію ЕНВ як нового освітнього продукту, що трансформував комунікацію в електронному навчальному середовищі, видозмінивши функції сучасного викладача та студента. Крім того, запропоновано класифікацію ЕНВ за різними критеріями, що допоможе надалі об'єктивно кваліфікувати конкретні ЕНВ та спростить комунікацію в науковій спільноті. Уперше виявлено особливості комунікації в електронному навчальному середовищі та функції і характеристики суб'єктів комунікаційного процесу – студента, викладача та квазісуб'єкта – ЕНВ, що дасть можливість покращити соціальну взаємодію в навчальному процесі.

Для розуміння проблем ЕНВ було опитано 1125 респондентів. Серед опитаних 477 юнаків та 648 дівчат віком 18–25 років, оскільки ЕНВ оцінювала студентська аудиторія. Географія опитування також була обрана досить широка – це студенти провідних українських ЗВО з різних регіонів України: Дніпропетровський університет імені Олеся Гончара (м. Дніпро),

Запорізький технічний національний університет (м. Запоріжжя), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ), Київський університет ім. Бориса Грінченка (м. Київ), Українська академія друкарства (м. Львів).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Дисертація складається зі вступу, переліку умовних скорочень, шести розділів, висновків, списку використаної літератури та джерел дослідження. Загальний обсяг дисертації становить 390 с., обсяг основного тексту – 383 с. Бібліографія містить 317 найменувань. Структура дисертації логічно побудована і сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань.

Дисертація та автореферат оформлено згідно з чинними вимогами. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Електронне навчальне видання – комп'ютерний засіб, який надає різні види навчального матеріалу з тієї чи іншої дисципліни за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечує тих, хто навчається, ефективними стратегіями пошуку та використання інформації та створює умови для самонавчання й самоконтролю (с. 107). Проте науковою проблемою є розуміння ЕНВ як у системі соціальних комунікацій, так і його ролі в освітньому середовищі. Окреслення цього поняття та його функцій в освітньому середовищі також є завданням дослідження. пов'язаних між собою умов, які можуть чинити вплив на освіту людини. Дослідниця слушно зазначає, що науковці відходять від уявлення про освітній простір як фізичне місце, сукупність інститутів, де провадиться освітня діяльність і що цими визначеннями задаються два вектори аналізованого поняття: 1) освітній простір – це сфера освітньої діяльності, набір потенційних можливостей; 2) комплекс певним чином.

Дисертанткою визначено й обґрунтовано новітні функції ЕНВ у сучасному освітньому середовищі ЕНВ:

1) ЕНВ здійснює науково-методичне забезпечення і педагогічний супровід освітнього процесу. У його середовищі відбувається становлення професійно значущих якостей викладача, який перестає бути монопольним володарем знання, і студента, що набуває нової ролі активного суб'єкта навчання.

2) ЕНВ істотно впливає на перебіг і результати навчання, створює оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей викладача і студента як активних суб'єктів освітнього процесу. Завдяки йому студент має

можливість створити індивідуальний освітній кейс (інформаційне середовище), виходячи із власної мети та базового рівня знань.

3) ЕНВ акумулює в собі певні функції і учня / студента (спрощуючи навчальний процес методично, темпорально та просторово), і учителя / викладача (перебираючи на себе роль функціонального лектора, інструктора, консультанта і контролера, хоча не цілком персоналізованого) та в результаті істотно змінює і модернізує навчальний процес (с. 116-117).

Дослідниця акцентує на суттєві зміни в комунікаційній моделі освітнього процесу, який дедалі більше деперсоніфікується, знеособлюється (с. 123). Навчання стає більш креативним – це фактично творення вже власної інформаційної реальності, а не просто споживання та відтворення знань. «Фактично кожний учень / студент створює особисту інформаційну мережу, яка залежатиме від кількості вузлів в інформаційному суспільстві, і головне – від внутрішніх запитів самого учня, його мотиваційних настанов» (с. 125).

Не менш важлива проблема сучасної електронної педагогіки – це проблема самоорганізації та самодисципліни кожного окремого учня / студента. З його позиції процес навчання стає аж надто персоніфікованим і залежить від вміння самоорганізуватися, увімкнути власну мотивацію, стимул. Таким чином, у моделі електронної педагогіки суб'єктний акцент зміщується з викладача (комуніканта) на учня / студента (комуніката), який стає головним суб'єктом комунікації, і саме від нього більшою мірою залежатиме успішність навчального процесу: процесу накопичення та перероблення інформації. На перший план мають виходити нові компетенції, притаманні сучасному студенту / учню: вміння самоорганізуватися, самодисциплінуватися, налагоджувати комунікаційні зв'язки, а також орієнтуватися у швидкозмінному інформаційному потоці. На перший план вийдуть власні запити, настанови, інтереси реципієнта, а не вибір та вимоги навчального закладу, але й вимоги та претензії вже мусять бути спрямовані на головного суб'єкта комунікації – учня (с. 126).

Твердження «Усі новітні педагогічні концепції (парагогіка, андрагогіка, хьютагогіка) та їхні підходи також можуть бути підґрунтям для електронної педагогіки: це і «горизонтальне навчання», і самоосвіта, і практичний діяльнісний підхід до набуття навичок» дослідниця ілюструє авторською моделлю сучасної електронної педагогіки (с. 128), обґрунтовує студентоцентричну модель освітньої діяльності, в основі якої – студент та його потреби, запити у набутті певних знань: «Саме електронна педагогіка може забезпечити різнорівневий, індивідуальний підхід до навчання, оскільки це може бути реалізовано в різнорівневих тестах, завданнях і навіть у різнорівневому викладі матеріалу, що обумовлено на початку навчального курсу і закладено у структуру ЕНВ» (с. 129).

Авторський аналіз ЕНВ як нового квазісуб'єкта електронної педагогіки засвідчив, що він докорінно змінює комунікацію в електронному навчальному середовищі, перебирає на себе суб'єктні функції накопичувача та передавача інформації, а іноді, із застосуванням новітніх інформаційних технологій (аудіо, відео), замінює персону учителя / викладача.

Комунікація в електронному навчальному середовищі також докорінно змінюється із застосуванням ЕНВ, стає менш персоніфікованою, дистанційною, вимагає нових компетенцій від учителя / викладача. Водночас навчальний процес із застосуванням ЕНВ стає більш динамічним та цікавим, забезпечує основні дидактичні принципи навчальної діяльності: науковості, наочності, активізації самостійної роботи учнів / студентів, що й від них вимагатиме нових компетенцій, про що йтиметься далі.

Висновок, до якого приходять дослідниці: процес навчання в електронному навчальному середовищі набуває постійного та циклічного характеру, оскільки учні / студенти за власним бажанням та у зручний для них час можуть долучатися до навчального процесу для отримання нової інформації. Навчання стає більш креативним, перетворюючись на процес творення власної інформаційної реальності, а не лише споживання інформації, як це було в добу виключно друкованих видань (с.141).

Цікавим видаються розділи, в яких електронне навчальне видання докладно розглядається як чинник трансформації освітніх комунікацій (сс. 142–193) і як засіб соціальної комунікації в різних референтних групах (сс. 194–236). Зокрема, йдеться про:

- Роль електронного навчального видання в розвитку інтерактивності електронного освітнього середовища.
- Мультимедійність електронного навчального видання як чинник трансформацій освітніх комунікацій.
- Соціокомунікаційні ефекти ігрових елементів електронного навчального видання.
- Особливості сприйняття електронних навчальних видань закордонними студентами.
- Електронне навчальне видання в українському освітньому середовищі.
- Розуміння електронних навчальних видань зарубіжними редакторами та видавцями.
- Електронні навчальні видання в українському видавничому просторі та їх сприйняття українськими редакторами та видавцями.

Кваліфікування ЕНВ як високоякісного успішного видання має відбуватись за певними критеріями і враховувати всі складники: особливості редакторської підготовки, верстання, графічного та технічного оформлення. Електронне навчальне видання мусить відповідати всім вимогам, що висуваються до цього виду видань: містити гіперпосилання, мультимедіа, аудіо, відеоелементи, щоб зацікавити реципієнта, полегшити роботу, сприяти

кращому запам'ятовуванню. Крім того, таке видання має задовольняти вимогу легкості читання, щоб користувачі не втомлювались під час перегляду з екрана. Усі зазначені критерії якості ЕНВ мають бути враховані його творцями, щоб таке видання набуло зручної та високоякісної форми і в подальшому було запитаним та корисним.

На сьогодні ЕНВ, щоб бути актуальним та затребуваним, має застосовувати всі засоби, що відрізняють його від друкованого: мультимедійність, гейміфікацію, інтерактивність та наявність гіперпосилань.

І хоча аналіз, здійснений дисертанткою, платформи Інституту модернізації змісту освіти, де розміщено електронні версії підручників для 1–11 класів, показав, що наразі Україна перебуває лише на початкових етапах цифровізації навчального контенту, досвід зарубіжних видавництв (на наведених прикладах) і скромний український – попри сьогочасну «скромність» – може прислужитися для більш ефективного запровадження ЕНВ за високими світовими стандартами.

Дослідниця визначає, що феномен ЕНВ полягає в тому, що це складне соціокомунікаційне явище, яке має власні комунікативно-лінгвістичні особливості, що зумовлюють притаманну лише йому організацію як текстового, так і візуального подання інформації: текстова складова частина має бути сегментована на блоки, позбавлена надлишковості; наочність забезпечується використанням новітніх мультимедійних технологій.

Н. М. Фіголь наголошує, що виокремлення ЕНВ в окремий різновид навчальної літератури спричинено соціокомунікаційними особливостями як процесу їх створення, так і використання. «У комунікаційній схемі їх створення та функціонування з'являться нові суб'єкти, на які покладено важливі функції розроблення та впровадження ЕНВ – фахівець із комп'ютерних технологій, а також саме ЕНВ, яке стає самостійним квазісуб'єктом комунікаційного процесу, фактично частково перебираючи на себе функції викладача: донесення інформації, її озвучування (якщо таке видання має аудіосупровід), функцію контролю (якщо в ЕНВ вбудовано блок тестування та перевірки знань), функцію мотивації та спонування до дії (цьому ефективно сприяє залучення в сучасні ЕНВ гейміфікованих елементів)»... «Навчання в інтерактивному електронному навчальному середовищі повинно ґрунтуватись на принципах, характерних для інтерактивного навчання: активності, зворотного зв'язку, експериментальності, рівності та комфортного спілкування», – зазначає дослідниця і докладно розписує кожен із цих принципів (с. 338).

У дисертації схарактеризовано експериментальну роботу, яку було реалізовано за послідовними етапами.

Дослідження Н. М. Фіголь завершується розділом про мовну культуру навчального видання. Саме це питання упродовж багатьох років було предметом науково-методичних зацікавлень дослідниці: видано кілька

навчальних посібників, опублікована значна кількість статей, методичних рекомендацій. У розділі йдеться про власний досвід, адже налагодження вдалої комунікації належить редакторові.

Дослідниця проаналізувала значну кількість ЕНВ з різних галузей знань, що дало їй підстави узагальнити, що помилки трапляються на всіх мовних рівнях: орфографічному (проблемним є написання складних слів, великої літери, слів іншомовного походження тощо), морфологічному (неузгодження граматичних форм, порушення правил відмінювання займенників, числівників), синтаксичному (невиділені звороти, відокремлені члени речення, прості речення у складному, однорідні та неоднорідні означення тощо), фонетичному (порушення законів милозвучності). «Як наслідок – на сьогодні маємо не вироблену на належному рівні термінологію в багатьох галузях знань та зросійщені синтаксичні конструкції, причому деякі носії мови цього вже навіть не відчують, а деякі фахівці свідомо наполягають на більш звичних формах, хоча вони суперечать нормам української мови. Тож ми повинні бережно ставитись до мови, до навчальної електронної літератури, адже швидкість та територія її поширення набагато більші, й саме навчальні видання мають бути еталоном, зразком поширення літературної української мови» (с. 344).

Рекомендації авторки щодо використання літературної української мови прислужаться науковцям, авторам, укладачам навчальної літератури, допоможуть піднести її на новий, якісно вищий рівень, унаслідок чого навчальні тексти відповідатимуть усім зазначеним вимогам, студентам та викладачам буде простіше використовувати й засвоювати необхідний матеріал, налагоджувати комунікацію.

Завершується робота Висновками (сс. 334–345), які логічно впливають зі змісту роботи і відображають основні результати.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Загалом дисертаційне дослідження здійснено на високому науково-теоретичному рівні. Проте варто зробити певні уточнення, зауваження, як нам здається, на перспективу, та висловити рекомендації з метою подальшого удосконалення обумовленої проблематики. Зокрема:

1. Н. М. Фіголь наголошує, що виокремлення ЕНВ в окремий різновид навчальної літератури спричинено соціокомунікаційними особливостями як процесу їх створення, так і використання (с. 339). Це наштовхує на думку, що на часі вести мову про новий напрямок у теорії і практиці підручничознавства, котре, у свою чергу, зовсім недавно вибороло собі належне місце в царині педагогіки.

2. Як скажеться подальший розвиток інтернет-технологій і, зокрема, з'ява штучного інтелекту на перерозподіл ролей у редакційно-видавничому

процесі; до чого має бути готовий редактор як співтворець та першочитач, тестувальник ЕНВ, адже на нього наразі покладається найбільша соціально-комунікаційна відповідальність за створення успішного освітнього продукту та налагодження комунікаційних зв'язків у комунікаційному ланцюжку.

3. Чи слід – в контексті подальшого дослідження – звернути увагу на розвиток медіа-інформаційної грамотності всіх суб'єктів творення ЕНВ?

4. Як використання ЕНВ може впливати на формування медіакомпетентності споживачів навчальної книги?

5. Чи досліджували ви електронні каталоги інших ЗВО? Які е-каталоги існують і хто має їх укладати?

6. Ми рекомендували б дисертантці надалі звернути увагу на класифікацію методів критичного аналізу ЕНВ з метою більш глибокого розгляду означеної проблеми.

Висловлені зауваження і побажання не применшують загальної високої оцінки рівня виконання дисертаційної роботи, її теоретичної цінності та практичної значущості.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам Порядку присудження наукових ступенів

Рецензована робота Н. М. Фіголь «Електронне навчальне видання як соціокомунікаційне явище» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому науково обґрунтовано нові та практично цінні результати, що вирішують проблему творення, впровадження ЕНВ, містить наукові положення й висновки, що є вагомим внеском для розвитку теорії і методики книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, а також теорії та історії журналістики. Достатньо повно розкрито предмет і методику дослідження, про що свідчить аналіз реферату. Назва дисертації відповідає суті досліджуваної проблеми. Загальні висновки відображають структуру виконаного дослідження і не викликають заперечень.

Ураховуючи актуальність, новизну, важливість отриманих авторкою наукових результатів, їх обґрунтованість і вірогідність, а також значущість практичної цінності сформульованих положень і висновків, вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Електронне навчальне видання як соціокомунікаційне явище», представлена на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій, відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21.04.2013 р. № 567 (зі змінами).

Аналіз дисертації дає підставу зробити такий висновок: дослідження Надії Миколаївни Фіголь «Електронне навчальне видання як соціокомунікаційне явище» за актуальністю, змістом, обсягом і якістю оформлення, повнотою викладу основних результатів відповідає вимогам, які висуваються нормативними документами Міністерства освіти і науки, а її

автор Фіголь Н. М. заслуговує присудження наукового ступеня доктора наук за спеціальностями 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; 27.00.04 – теорія та історія журналістики.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української та латинської мов
Київського медичного університету

Г. В. Онкович

Підпис доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри української та латинської мов
Київського медичного університету Онкович Ганни Володимирівни
з а с в і д ч у ю:

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ
Київського медичного університету